

DE LA LIBERTATEA DE CONȘTIINȚĂ LA OBJECȚIA DE CONȘTIINȚĂ CA DREPT AL OMULUI. ASPECTE GENERALE

Asist. univ. dr. Simion BELEA

*Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
simionbla@yahoo.com*

Abstract: From the Freedom of Conscience to the Conscientious Objection as a Human Right

The topic of freedom and of the conscientious objection has become nowadays a theme widely debated, both in the political area and in the religious one. On the scale of values and fundamental human rights the individual freedom certainly represents a unique social value, on which happiness and individual and collective wealth depends the most.

Starting from The International Convention regarding the civil and political rights from 1966, according to which any human being has the right of freedom of thought, conscience and religion, the present article aims to undergo a short view in the issue of freedom of conscience an essential particularity of human nature, whose value must be recognized and guaranteed through specific legal means. In this context, the right to objection on the reason of conscience is made as being a right to freedom, as a moment of individual self-determination, configuration which supposes a mixture of different judicial decisions and figures, as we will see in the present article.

Keywords: human rights, conscience, moral freedom, conscientious objection

1. Introducere

Teoriile filosofice, politice sau religioase, prezintă conceptul de „libertate” ca fiind unul destul de enigmatic, am putea spune dificil de definit, deoarece libertatea¹ este o caracteristică specială în raport cu alte valori, în

1 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Istoria filosofiei, de la începuturi până la Renaștere*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, p.233.

sensul că libertatea permite atât existența celorlalte drepturi și valori, cât și luarea deciziilor și asumarea responsabilităților.

Filosoful Jean-Jacques Rousseau în opera *Contractul Social* precizează că „Omul se naște liber, dar pretutindeni este în lanțuri”², subliniind, astfel, atât natura constrângerilor la care omul este supus de-a lungul parcursului său existențial, cât și importanța conștiinței în toate acțiunile pe care acesta le întreprinde. Într-adevăr, prin prisma propriei conștiințe, omul percepe și recunoaște preceptele legii divine și civile și distinge binele de rău. Prin intermediul acestei particularități esențiale a naturii umane, individul se raportează la natură, societate, dar și la propria ființă și la divinitate³.

Din punct de vedere psihologic, conștiința este o ipostază a psihicului, o activitate organizată de cunoaștere intuitivă sau reflexivă pe care fiecare individ o are despre propria sa existență și despre lucrurile din jurul său⁴. Conștiința este, așadar, o judecată a gândirii prin care persoana recunoaște calitatea morală a unui act concret pe care urmează să îl îndeplinească sau l-a îndeplinit deja.

Libertatea o putem numi un dar de mare preț pe care ființa umană a primit-o de la naștere, așa cum amintește Sfântul Irineu de Lyon: „Omul este înzestrat cu rațiune și, în acest fel, se aseamănă cu Dumnezeu, creat liber în arbitraritatea și puterea sa”⁵.

În anul 1996, cardinalul Joseph Ratzinger, într-un discurs mai amplu despre libertate și adevăr, sublinia faptul că „în conștiința umanității actuale, libertatea pare a fi, în mare parte, cel mai de preț bun, căruia îi sunt subordonate toate celelalte bunuri”. În jurisprudență, libertatea de exprimare a gândirii morale are întotdeauna o preeminență asupra oricărei alte valori morale. Prin urmare, valorile care intră în concurență cu libertatea, pot duce la limitarea acesteia și apar drept niște constrângeri, precum „tabu”, interdicții și temeri arhaice⁶.

2 Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, Editura Gramar, 2016.

3 Marius Andreescu, *Libertatea conștiinței. Implicații juridice și religioase*, în *Management Intercultural*, vol. XVII, nr. 2 (34), 2015, pp. 303-311.

4 Mielu Zlate, *Fundamentele psihologiei*, Editura Polirom, Iași, 2009.

5 Sant' Ireneo di Lione, *Adversus haereses*, 4, 4, 3: SC 100, 424 (p. 7, 983), în *Catechismo della Chiesa cattolica*, http://www.vatican.va/archive/ITA0014/_PF.HTM, data di accesso 02.08.2019.

6 Joseph Ratzinger, *Libertà e verità*, în *Studi Cattolici* 430, dicembre 1996.

2. Dimensiunile libertății individuale

Termenul „libertate” provine din latinescul *libertas*, înrudit cu *libitum* (voioință naturală, spontană). Acest termen denotă caracteristica specială și exclusivă pe care omul o are de a fi stăpân pe faptele sale și, prin urmare, responsabil pentru acțiunile sale. Conceptul de „libertate” a dat naștere unor numeroase și complexe întrebări. În primul rând, aspectele care necesită clarificări și explicații sunt legate tocmai de existența libertății în sine: cum poate fi omul liber, dacă totul în lume se supune legilor naturii (determinismul fizic) sau voinței lui Dumnezeu (determinismul teologic)? În alte cuvinte, admitând faptul că Dumnezeu a creat pentru om regatul libertății, în mod concret, omul este cu adevărat liber, din moment ce numeroasele influențe politice, economice, sociale și psihologice, condiționează deciziile sale? Și, de fapt, în ce constă libertatea: este o funcție a gândirii, a voinței sau a ambelor procese? Referitor la toate aceste aspecte legate de libertatea umană sau „liberul arbitru”, filosofia a încercat să ofere numeroase soluții, uneori contradictorii. Cu toate acestea, chiar dacă în interpretarea fenomenului libertății, predomină neînțelegerile, cel puțin asupra unui punct există un consens aproape universal: libertatea este cel mai nobil titlu cu care omul este înzestrat și care constituie primul său drept, sacru și inviolabil⁷.

În accepțiunea sa generală, libertatea face referire la capacitatea oamenilor de a acționa fără opreliști, dar astfel încât prin exercitarea propriilor drepturi să nu fie vătămăte drepturile altora. Prin urmare, libertatea oferă posibilitatea valorificării tuturor însușirilor, atributelor, intereselor și aspirațiilor legitime și raționale ale ființei umane⁸.

Făcând o analiză retrospectivă asupra conceptului de „libertate” rezultă că, încă din perioada antică, mai cu seamă în civilizația greacă, dezbaterile se rezumau în primul rând la politică și la religie, aceste reprezentând principalele domenii de interes și în cazul actualelor teorii pe această temă.

Dacă din punct de vedere politic, pentru greci, libertatea era inerentă puterii și autonomiei statului, mai degrabă decât persoanelor sau

7 Antonio Livi, *La filosofia e la sua storia*, vol. II – *La filosofia moderna*, Roma, Società Editrice Dante Alighieri, 1996, p. 464.

8 Silviu Gabriel Barbu, *Dimensiunea constituțională a libertății individuale*, Editura Hamangiu, București, 2011.

legilor, care restricționau libertatea de a trăi⁹, din punct de vedere al dreptului natural, pornind de la creație, omul posedă anumite drepturi¹⁰, care trebuie afirmate astfel încât justiția să existe.

Libertatea nu îi este acordată omului din afară, ci reprezintă un drept al acestuia tocmai datorită faptului că omul a fost creat liber. În acest sens, teologia creștină a modificat în mare măsură concepția clasică despre libertate, care nu mai este asociată libertății politice¹¹ sau libertății personale, ci este considerată în contrast cu sclavia interioară a păcatului original. Din punct de vedere istoric, ulterioarele discuții pe această temă se vor concentra asupra relațiilor dintre libertatea umană, conceptul de „liberul arbitru” și intervenția harului divin, avându-i drept protagoniști pe Sfântul Augustin, Sfântul Toma de Aquino, și continuând cu polemica dintre Luther și Erasmus, dintre luterani și calvini, și dintre aceștia din urmă și catolici.

Fără a intra în meritul acestor dezbateri, ne limităm să amintim faptul că libertatea poate avea multiple dimensiuni: libertatea de acțiune, care îi permite omului să facă ceea ce a decis fără impuneri sau impedimente externe (cum ar fi, de exemplu, libertatea de opinie, religioasă, de exprimare, libertatea de asociere etc.); libertatea de a alege sau libertatea psihologică, dimensiune care reprezintă absența unei necesități interne de a alege un lucru sau altul, deci nu se referă la posibilitatea de „a face”, ci la posibilitatea de „a decide”, fără ca individul să fie supus unui determinism interior; accepțiunea morală a libertății, potrivit căreia libertatea constă îndeosebi în capacitatea de a primi și de a face binele, devenind astfel obiectul voinței, fără a fi sclavul acțiunilor dezorganizate¹². Potrivit catehismului catolic, libertatea este puterea, înrădăcinată în rațiune și

9 A se vedea Thomas Hobbes, *De cive or The citizen*, edited with an introduction by Sterling P. Lamprecht, New York, Appleton – Century – Crofts, 1949, pp. 21-30. De exemplu, în cadrul acestei autorități obligatorii a statului, gândirea antică greco-romană a lăsat spațiu libertății cetățeanului care se bucura de drepturi civile de la care erau excluși sclavii, străinii și, deseori, femeile.

10 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Religious liberty – a natural human right”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608.

11 Cosmin-Tudor Ciocan, „Religion & Politics: inseparability or dichotomism?” în volumul „Edictul de la Milan. 1700 de ani de libertate creștină la Dunăre și Marea Neagră” (Conference proceedings) Simpozion internațional pe 16-18 mai 2013 la Facultatea de teologie Constanța. Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2013, pp. 215-233.

12 Concilio Vaticano II, *Costituzione pastorale Gaudium et spes*, 1965, 17. Cfr. *Catechismo*, 1731.

voință, de a acționa sau de a nu acționa, de a face un lucru sau altul, de a realiza de la sine acțiuni deliberate. Astfel, libertatea caracterizează actele propriu-zis umane și este înrudită cu binele, deoarece cu cât omul face mai mult bine, cu atât el devine mai liber¹³.

Pe de altă parte, libertatea autentică, spirituală, transpusă în libertate de conștiință, reprezintă o dimensiune naturală prin care omul devine ceea ce este, diferențiindu-se de orice altă formă existențială. Omul este singura ființă care prin facultățile rațiunii poate să mediteze asupra existenței, dar și asupra propriilor gânduri, adică are puterea de a se interoga asupra sinelui și asupra lumii exterioare, de a căuta răspunsuri și, dacă este posibil, certitudini, la întrebările sale¹⁴.

Există și unele riscuri legate de libertate, cum ar fi convingerea că orice este permis. Dacă pe lângă libertate, individul nu are și un sens etic și moral, riscul este să nu-i pese de consecințele acțiunilor sale asupra celorlalți.

3. Despre libertate și lege

Există unele cazuri în care libertatea și legea par a fi două realități care se opun și se limitează reciproc, ca și cum libertatea începe acolo unde legea se termină și invers. În realitate, comportamentul liber nu este cel condus de instinct sau de o necesitate fizică sau biologică, ci este reglementat de fiecare persoană în parte, în baza cunoștințelor despre bine și rău pe care aceasta le deține, în sensul îndeplinirii binelui și evitării răului în mod deliberat, așa cum indică legea morală.

Termenul de lege este folosit pentru a indica diferite realități. Legea naturală, legea nouă sau legea lui Hristos, legile umane civile și bisericești sunt accepțiuni diferite ale legii, dar toate au ceva în comun.

În termeni creștini, legea eternă face referire la proiectul înțelepciunii divine, eternul proiect salvator al lui Dumnezeu, care vrea să conducă toată creația la Creatorul său¹⁵.

13 *Catehismul Bisericii Catolice. Compendiu*, traducere din limba italiană realizată de pr. Mihai Pătrașcu și Surorile Benedictine, Iași, Editura Presa Buna, 2005, pp. 114-115.

14 Marius Andreescu, *Libertatea conștiinței...*, p. 305.

15 San Tommaso d'Aquino, *Summa Theologiae*, I-II, Roma, San Paolo Edizioni, ³1999, q. 93, a. 1; Concilio Vaticano II, Dichiarazione sulla libertà religiosa – *Dignitatis humanae*, în http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_it.html, data accesării 16.08.2019.

Alături de legea eternă, legea naturală cuprinde un set de principii de drept prezente în om, care țin de propria sa natură, într-o dispoziție de spirit favorabilă propriei persoane și semenilor săi, devenind însuși logosul naturii umane¹⁶.

În alte cuvinte, exercitarea oricărei libertăți presupune respectarea principiului moral al responsabilității personale și sociale; în exercitarea propriilor lor drepturi, indivizii și grupurile sociale, în virtutea legii morale, trebuie să țină cont atât de drepturile altora, cât și de îndatoririle față de ceilalți și față de binele comun. Prin urmare, fiecare dintre noi trebuie să acționăm în funcție de dreptate și de umanitate.

În acest sens, Sfântul Toma de Aquino subliniază faptul că respingerea binelui și a legii morale nu este o manifestare a libertății, ci a păcatului. Aceleași considerații despre libertate le regăsim și în reflecțiile Sfântului Josemaría, potrivit căruia ceea ce se opune legii morale este păcatul, nu libertatea. Legea indică cu siguranță că este necesară corectarea tendinței de a efectua acțiuni păcătoase precum: răzbușnarea, violența, furtul etc., dar această indicație morală nu se opune și nu presupune o constrângere a libertății, care vizează întotdeauna afirmarea binelui¹⁷.

Ieremia Rusu afirmă că „omul a fost creat de Dumnezeu cu voință liberă autentică, care este respectată de Dumnezeu și după căderea în păcat”,¹⁸ de aceea și societatea trebuie să respecte libertatea individului. Sfântul Josemaría consideră libertatea drept un dar din partea lui Dumnezeu. Astfel, „a face rău nu este eliberare, ci sclavie”. Urmând răul în acțiunile sale, individul va putea spune că s-a comportat după bunul său plac, dar nu va putea face auzită vocea adevăratei libertăți, deoarece a devenit sclavul a ceea ce el a ales, adică pe cel rău, iar acolo unde Dumnezeu este absent înseamnă că nu există libertate”¹⁹.

Dacă analizăm legea din punct de vedere teoretic, trebuie să facem distincție între legile civile și legile morale. Legile civile sunt dispoziții normative emise de autoritățile publice pentru a promulga, explica sau concretiza cerințele legii morale naturale și pentru a reglementa viața

16 Jürgen Habermas, Benedetto XVI (Joseph Ratzinger), Michele Nicoletti (coord.), *Etica, religione e stato liberale*, Brescia, Morcelliana, 2004.

17 San Josemaría Escrivá, *La libertà, dono di Dio*, in „Amici di Dio”, 10 aprilie 1956, n. 37.

18 Ieremia Rusu, „Human Free Will and Divine Sovereignty: A Biblical Perspective”, in Burcea, Nelu (Ed.), *Jurnalul Libertății de Conștiință: Lucrările Conferinței științifice internaționale Legislație, religie și libertate. O Abordare în contextul globalizării*, Conferință Parlament 22 octombrie 2014, Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2014, pp. 517-531.

19 *Ibidem*.

cetățenilor în contextul societății organizate²⁰. Mai presus de toate, acestea trebuie să garanteze pacea, securitatea, libertatea, justiția, protecția drepturilor fundamentale ale omului și moralitatea publică²¹.

În acest sens, legile civile, care se opun legii morale naturale și binelui comun al societății, sunt considerate nedrepte. În această categorie intră: legile care interzic individului să facă ceva care are un caracter moral obligatoriu pentru cetățeni sau, dimpotrivă, care îi impun individului să realizeze ceva ce nu poate fi făcut fără să cadă într-o culpă morală; legile care încalcă protecția fundamentală a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului (viața, căsătoria, familia etc.); legile care nu sunt promulgate în mod legitim sau care nu atribuie cetățenilor obligațiile și beneficiile în mod echitabil și proporțional²².

În aceste cazuri, există o obligație morală de a nu îndeplini dispozițiile legislative, dacă acestea sunt nedrepte din motivele menționate mai sus, și de a-și exprima dezacordul, căutând modalități de schimbare²³ pentru a reduce efectele lor negative. În unele cazuri, individul va trebui să apeleze la obiecția de conștiință.

O protecție efectivă a libertății de conștiință este pusă în discuție de legislația internațională, care impune statelor neutralitatea în ceea ce privește formarea conștiinței individuale. Cu toate acestea, pare complicat ca acest drept să aibă o protecție autonomă în contextul unei societăți complexe, în care, în mod continuu, apar noi drepturi. În scopul formării libere a conștiințelor, este important ca statul să garanteze cetățenilor săi, în conformitate cu un comportament permanent neutru, atât dreptul la studiu, întrucât învățarea reprezintă o condiție esențială pentru dobândirea unei conștiințe libere în ceea ce privește problemele religioase, cât și dreptul la informare, deoarece este vorba nu numai de garantarea dreptului de a fi informat, dar mai ales de calitatea informațiilor primite²⁴.

Articolul 10 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2010/C, 83/02) precizează că „orice persoană are dreptul la

20 San Tommaso d'Aquino, *Summa Theologiae*, I-II, q. 95, a. 2.

21 Giovanni Paolo II, Enciclica *Evangelium vitae*, 25 martie 1995, p. 71.

22 Cfr. Giovanni Paolo II, Enc. *Evangelium vitae*, pp.72-74.

23 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Religious Freedom and the Spirit in Which it Should Be Defended", *Liberty Today – Trends & Attitudes*, Bern, Switzerland, nr.1, 2014 – nr.2, 2015, pp.61-63.

24 Pentru aprofundări, a se vedea Carlo Cardia, *Principi di diritto ecclesiastico. Tradizione europea, legislazione italiana*, Torino, G. Giappichelli Editore, 2015.

libertatea de gândire, de conștiință și de religie”. Acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor. De asemenea, același articol precizează faptul că dreptul la obiecție pe motive de conștiință este recunoscut în conformitate cu legile interne, care reglementează exercitarea acestui drept²⁵, deci lasă la latitudinea legislațiilor statelor membre reglementarea sa, angajând statele care aderă la convenție să nu exercite vreo constrângere asupra conștiinței individuale.

Articolul așează împreună cele trei dimensiuni intime și spirituale care îl definesc pe om – gândirea, conștiința și religia – considerate ca fiind manifestări ale unui singur drept: dreptul la libertate. Este vorba despre acele dimensiuni care ghidează individul în căutarea răspunsului la cele mai profunde întrebări care vizează sensul vieții, al existenței și acțiunilor sale, o căutare care necesită libertate și lipsă de constrângere²⁶. Această triplă formulă (gândire, conștiință, religie) aparține îndeosebi domeniului drepturilor omului, mai degrabă decât dreptului constituțional²⁷.

Libertatea de conștiință protejează persoana în calitatea sa de ființă etică, înzestrată cu conștiință morală, care îl determină să caute binele și să evite răul, să fie corect, să exerseze virtuțile și să ducă o viață cinstită. De fapt, acest lucru nu înseamnă că, pentru credincioși, criteriile privind binele și răul (precum și alegerea de a face unul și de a evita celălalt) nu provin din doctrina religioasă pe care o practică. De cele mai multe ori, libertatea religioasă și libertatea de conștiință formează un continuum. Credințele filosofice sau religioase influențează conștiința individului și furnizează parametrii conform cărora el apreciază bunătatea sau răutatea fiecăreia din acțiunile sale, despre care știe să fie responsabil, atât în fața lui Dumnezeu, cât și înaintea lui însuși și a celorlalți²⁸.

25 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene* (2010/C 83/02), în <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>, data accesării: 10.08.2019.

26 Concilio Vatino II, Declarația *Dignitatis humanae*, 1c.

27 José Tomás Martín De Agar, *Diritto e obiezione di coscienza* [Commento all'art. 10 della Carta Europea dei diritti e le libertà fondamentali], in Pasquale Gianniti (coord.), „I diritti fondamentali nell’Unione Europea. La Carta di Nizza dopo il Trattato di Lisbona”, (Commentario del Codice Civile e codici collegati Scialoja-Branca-Galgano), Bologna, Zanichelli Editore – Il Foro Italiano Roma, 2013, pp. 974-1010.

28 José Tomás Martín De Agar, *Diritto e obiezione...*, p. 974 – 1010.

Conștiința îl pune pe om în fața adevărului și binelui, aspecte care nu sunt considerate în sens abstract, ci, mai degrabă, sunt considerate calități care trebuie îndeplinite. Tocmai datorită faptului că conștiința este individuală, libertatea de conștiință, în conformitate cu acest principiu, este un drept individual, care nu implică manifestări colective sau de grup²⁹.

4. De la libertatea de conștiință la obiecția pe motive de conștiință

Termenul „obiecție” provine din substantivul latin *obiectio*, *-onis* și din verbul *obicere*, care înseamnă a te opune unei idei, unui argument sau afirmațiilor unui adversar, și a tinde să demonstrezi falsitatea unei teze, enunțată și susținută de alții³⁰.

Din punct de vedere legislativ, obiecția de conștiință a fost recunoscută în timpuri relativ recente, deși în trecut nu a fost deloc permisă, chiar dacă era practică. În Vechiul Testament, forme ale obiecției de conștiință se regăsesc în cazul profeților, care denunțau abuzurile și nedreptățile suveranilor lui Israel, emblematică în acest sens fiind povestea Macabeilor. Cu siguranță apariția creștinismului a dus la o dezvoltare remarcabilă a acestei forme de obiecție. Chiar primii creștini au practicat obiecții de conștiință atunci când s-au opus preceptelor romane, tocmai pentru că valorile spirituale de ei îmbrățișate erau diferite. Această obiecție de conștiință s-a concretizat, îndeosebi, în refuzul serviciului militar, având la bază motive etice și religioase; de fapt, Biserica creștină, chiar din primele secole, a avut mari susținători ai obiecției de conștiință. Disciplina ecleziastică le-a interzis botezaților să devină soldați și să lupte, în timp ce soldații convertiți la creștinism puteau să rămână în armată cu condiția să nu ucidă și să nu comită acte de idolatrie. Este cunoscut faptul că, în istoria creștinismului, primul obiector de conștiință a fost Maximilian din Tebessa³¹.

29 Giuseppe Dalla Torre, *Il primato della coscienza. Laicità e libertà nell'esperienza giuridica contemporanea*, Roma, Edizioni Studium, 1992, pp. 134-135.

30 Bruno Montanari, termenul „obiecție”, în *Enciclopedia filosofica*, Bompiani, Milano 2006, p. 8007.

31 Conform celor stabilite prin dreptul roman, în primele secole d. Hr. serviciul militar era obligatoriu. Maximilian din Tebessa, în ciuda faptului că era fiul veteranului Fabius Victor, la vârsta de 21 de ani, a refuzat să se alăture armatei romane, invocând că nu este un soldat pentru această lume, ci îl slujește pe Dumnezeuul său. Maximilian a plătit refuzul cu prețul vieții sale, devenind, astfel, unul dintre primii martiri ai Bisericii creștine. A se vedea, Ott Michael, „Maximilian”, în *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 10, New York, Robert Appleton Company, 1911.

Începând cu secolul trecut și până în zilele noastre, obiecției de conștiință i-a fost acordată o importanță deosebită datorită influenței religioase. O definiție mai actuală privind obiecția de conștiință se concretizează în acțiunea de revendicare, exprimată de cei care refuză în numele propriei conștiințe să se supună unui precept juridic, pe care ar trebui să-l respecte întrucât sunt beneficiari ai normelor unui anumit sistem juridic. În astfel de situații, este pus în discuție principiul general privind supunerea în fața legii. De altfel, principiul general al supunerii față de lege poate fi dedus din însăși natura legii, care invocă ascultarea. Apare, astfel, un conflict între o datorie, aceea de a se supune unei legi, și un drept, acela de a-ți urma propria conștiință³².

În acest sens, conținutul obiecției de conștiință se manifestă în două direcții: una negativă, de refuz al unei norme impuse de stat, iar alta pozitivă, de adeziune a individului la un sistem de valori, la o religie sau ideologie. Prin urmare, obiecția de conștiință poate indica posibilitatea de a refuza respectarea unei norme, impusă de sistemul juridic, dar care se contrapune propriilor convingeri etice, morale sau religioase. Obiectorul de conștiință își justifică refuzul de a presta anumite servicii (cum ar fi, de exemplu, efectuarea stagiului militar, plecând de la imposibilitatea morală de a recurge la violență, sau realizarea întreruperii voluntare a unei sarcini, invocând dreptul la viață), mărturisind propriile principii morale și opunându-se respectării unei norme pe care o consideră contrară propriilor convingeri, profunde și adevărate, fără să facă apel la principiile de drept partajate într-o societate. În cazurile amintite mai sus, obiecția de conștiință reprezintă un drept pozitiv garantat și recunoscut de legea de stat. Trebuie să ne întrebăm, totuși, care sunt motivele care justifică acest drept și care este legătura lor cu domeniile speciale în care acesta este recunoscut. Sensul acestor întrebări este acela de a observa în ce măsură obiecția de conștiință se poate înscrie în cadrul acelor drepturi fundamentale prezente în constituția statelor democratice, care prevăd în mod explicit dreptul la libertatea religioasă și de conștiință.

În principiu, obiecția trebuie să se bazeze pe motive sincere de conștiință, să ia naștere dintr-un imperativ moral, plecând de la convingeri filosofice-umanitare, religioase sau morale, legându-se astfel de principiile fundamentale enunțate de art. 18 din Declarația Universală a

32 Francesco Viola, *L'obiezione di coscienza come diritto*, în „Persona y Derecho”, 2009, n. 61, pp. 53-71.

Drepturilor Omului. Cu toate acestea, legea nu are întotdeauna instrumentele tehnice necesare pentru a stabili atât natura etică a conflictului, cât și sinceritatea celor care se pretind obiectori de conștiință.

Dreptul la obiecția de conștiință reprezintă o noutate în domeniul drepturilor omului. Legislația diferitelor state europene recunosc obiecția de conștiință ca fiind un drept în domeniul militar, nu și în serviciul civil de substituție, dar nu există un drept general la obiecție pe motive de conștiință, cu excepția legislației portugheze, care consideră în mod explicit obiecția de conștiință ca fiind un drept conținut în libertatea de conștiință³³. În timp ce obiecția de conștiință are drept caracteristică principală nerecunoașterea sa în interiorul cadrului juridic, prin urmare, obiectorul va trebui să plătească penalitățile pentru actul său de neascultare, opțiunea de conștiință este o acțiune permisă de lege, care prevede posibilitatea obiecției și, în consecință, alegerea unei modalități de a îndeplini obligația fără a intra în conflict cu propriile convingeri și credințe³⁴.

Obiecția de conștiință pare a fi, la prima vedere, o „neascultare” față de lege, însă această „neascultare”, în unele cazuri, este permisă de lege devenind astfel o opțiune de conștiință; de fapt, reclamantul nu este un infractor al legii, el nu contestă legea ca atare, ci denunță indirect imoralitatea sa, iar când legea recunoaște această posibilitate, sfârșește prin a fi clasificat drept un comportament *secundum legem*.

Cu toate acestea, orice individ care își manifestă obiecția de conștiință într-un stat democratic, chiar dacă nu există o prevedere legală care să-i permită în mod expres acest lucru, își exercită un drept: el nu se referă doar la propria sa conștiință, ci și la dreptul fundamental care o protejează; se opune unei norme pe care o consideră legitimă, dar imorală ca să i se supună, exprimându-și astfel libertatea sa de conștiință care este legitimă. Acest lucru nu înseamnă că aceasta di urmă trebuie întotdeauna să prevaleze, dar nici nu se poate spune că problema sa este irelevantă întrucât nu este prevăzută de lege³⁵.

Tocmai pentru că este vorba despre libertatea de acțiune (deci nu de a considera, de a opina sau de a prefera), libertatea de conștiință aduce

33 Rafael Navarro-Valls, Javier Martínez-Torrón, *Conflictos entre conciencia y ley. Las objeciones de conciencia*, Iustel, Madrid 2011, p. 48.

34 Giuseppe Dalla Torre, *Obiezione di coscienza e ordinamento sanitario*, in Benito Perrone (coord.), „Realtà e prospettive dell'obiezione di coscienza”, Milano, Giuffrè Editore, 1992, p. 284.

35 José Tomás Martín De Agar, *Diritto e obiezione...*, p. 987.

cu sine posibilitatea existenței unui conflict între imperativul legal și cel moral, contrast care trebuie abordat cu instrumentele dreptului. Astfel, conflictul de conștiință sau opunerea de rezistență față de o normă, întrucât este considerată contrară unui precept moral, prevalent în viața personală, poate deveni obiecție de conștiință, care reprezintă o problemă juridică³⁶.

Cu toate acestea, legea nu are întotdeauna instrumentele tehnice necesare pentru a stabili atât natura etică a conflictului, cât și sinceritatea celor care se pretind obiectori de conștiință.

În final, dorim să amintim faptul că există o serie de organizații, precum European Bureau for Conscientious Objection (EBCO-BE-OC), care pun în centrul preocupărilor lor recunoașterea dreptului la obiecția de conștiință în ceea ce privește refuzul de a efectua serviciul militar și pregătirea pentru situațiile de război, din motive morale sau religioase³⁷.

5. Concluzii

În acest articol, am încercat să analizăm conceptele de „libertate” și „obiecție de conștiință”, plecând de explicarea sensului etimologic și continuând cu prezentarea principalelor aspecte juridice privind această temă.

Obiecția de conștiință nu este un simplu „nu sunt de acord”, sau „nu accept”, care îl determină pe individ să acționeze într-un anumit mod, ci mai degrabă convingerea profundă că „nu pot să fac”³⁸. Practic, este vorba despre un conflict între obligația juridică și datoria morală. Prin urmare, în soluționarea cazurilor concrete privind obiecția de conștiință, ceea ce contează cel mai mult este echilibrul între libertatea de a

36 José Tomás Martín De Agar, *Problemas jurídicos de la objeción de conciencia*, în *Scripta Theologica*, vol 27 (2) 1995, pp. 519-543.

37 Pentru aprofundări, a se vedea European Bureau for Conscientious Objection, în <http://www.ebco-beoc.org/>, data de acces 08.08.2019.

38 De exemplu, uneori poate fi dificil de distins, mai ales în domeniul juridic, imperativul moral, care nu este o chestiune de principiu, de demnitate sau de onoare, aspecte care s-ar putea baza pe motivații etice, dar și pe propria stimă sau pe propriile păreri. În acest sens, Papa Benedict al XVI-lea se întreba dacă poate fi considerat cineva sfânt sau drept de către Dumnezeu, dacă acesta a declarat propriile sale opinii și dorințe ca fiind normă de conștiință și, în acest fel, s-a ridicat pe sine însuși la stadiul de criteriu? Desigur că nu, deoarece Dumnezeu cere tocmai contrariul. A se vedea Benedetto XVI (Joseph Ratzinger), *Gesù di Nazaret*, Rizzoli, Milano, 2007, p. 117.

manifesta propriile convingeri religioase și limitele la care acestea sunt supuse pentru fiecare caz în parte. Deci, din punct de vedere juridic, obiecția de conștiință este o problemă a limitelor. Din partea judecătorului este necesară o corectă apreciere, pe de o parte, a libertății personale de gândire și religioase, iar, pe de altă parte, a egalității în fața legii și solidarității, o evaluare a principiului autorității, a respectării legilor și ordinii publice. În acești parametri trebuie să fie încadrate circumstanțele fiecărui caz, ținând cont de sinceritatea și relevanța personală a conflictului, de repercusiunile fiecărui răspuns asupra întregului grup social, dar și de găsirea unor soluții cu un cost cât mai redus, în termeni de înțelegere a drepturilor și obligațiilor pentru fiecare parte.

Cu toate acestea, obiecția de conștiință nu poate fi considerată pur și simplu un contrast între interesul public și cel privat, dat fiind faptul că drepturile și libertățile fundamentale (personale și colective) constituie partea principală a dreptului comun, pe care autoritățile publice trebuie să-l protejeze și să-l promoveze. Prin urmare, chiar dacă libertatea de conștiință este un drept fundamental, protecția sa devine în fiecare situație un caz de interes public”³⁹.

Aceste considerații susțin tot mai mult ideea că drepturile omului trebuie revizuite prin prisma viziunii creștine, deoarece drepturile omului reprezintă instrumentul decisiv pentru a transfera inspirația creștină în plan social și politic. În condițiile în care ideea drepturilor omului aparține modului comun de a gândi și de a comunica din lumea modernă, este important să ținem cont de faptul că aceste drepturi reprezintă terenul privilegiat al întâlnirii între toți oamenii, indiferent de credința lor religioasă sau de părerile politice.

Bibliografie

- * Andreescu, Marius, *Libertatea conștiinței. Implicații juridice și religioase*, în *Management Intercultural*, vol. XVII, nr. 2 (34) 2015, p. 303-311.
- * Barbu, Silviu Gabriel, *Dimensiunea constituțională a libertății individuale*, București, Editura Hamangiu, 2011.
- * Benedetto XVI (Joseph Ratzinger), *Gesù di Nazaret*, Milano, Rizzoli, 2007.
- * Cardia, Carlo, *Principi di diritto ecclesiastico. Tradizione europea, legislazione italiana*, Torino, G. Giappichelli Editore, 2015.

39 Rafael Navarro-Valls, Javier Martínez-Torrón, *Conflictos entre conciencia...*, p. 38.

- ✦ Ciocan, Cosmin-Tudor. „Religion & Politics: inseparability or dichotomism?” în volumul „Edictul de la Milan. 1700 de ani de libertate creștină la Dunăre și Marea Neagră” (Conference proceedings) Simpozion internațional pe 16-18 mai 2013 la Facultatea de teologie Constanța. Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2013, pp. 215-233.
- ✦ Concilio Vaticano II, Costituzione pastorale Gaudium et spes, 1965.
- ✦ Concilio Vaticano II, Dichiarazione sulla libertà religiosa – Dignitatis humanae, in http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_it.html, data accesării 16.08.2019.
- ✦ Dalla Torre, Giuseppe, *Il primato della coscienza. Laicità e libertà nell'esperienza giuridica contemporanea*, Roma, Edizioni Studium, 1992.
- ✦ Giovanni Paolo II, Enciclica Evangelium vitae, 25 martie 1995.
- ✦ Hobbes, Thomas, *De cive or The citizen*, edited with an introduction by Sterling P. Lamprecht, New York, Appleton – Century – Crofts, 1949.
- ✦ International Covenant on Civil and Political Rights, adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, in United Nations of Human rights, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>, data accesării 02.08.2019.
- ✦ Ireneo di Lione (Santo), *Adversus haereses*, 4, 4, 3: SC 100, 424 (p. 7, 983), in Catechismo della Chiesa cattolica, http://www.vatican.va/archive/ITA0014/_PF.HTM, data di accesso 02.08.2019.
- ✦ Josemaría, Escrivá (San), La libertà, dono di Dio, in „Amici di Dio, Rivista telematica www.escriva.it, data di accesso 12.08.2019.
- ✦ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene* (2010/C 83/02).
- ✦ Jürgen, Habermas, Benedetto XVI (Jospeh Ratzinger), Michele Nicoletti (coord.), *Etica, religione e stato liberale*, Brescia, Morcelliana, 2004.
- ✦ Livi, Antonio, *La filosofia e la sua storia*, vol. II - *La filosofia moderna*, Roma, Società Editrice Dante Alighieri, 1996.
- ✦ Martín De Agar, José Tomás, *Diritto e obiezione di coscienza* [Commento all'art. 10 della Carta Europea dei diritti e le libertà fondamentali], in Pasquale Gianniti (coord.), „I diritti fondamentali nell'Unione Europea. La Carta di Nizza dopo il Trattato di Lisbona”, (Commentario del Codice Civile e codici collegati Scialoja-Branca-Galgano), Bologna, Zanichelli Editore – Il Foro Italiano Roma, 2013, pp. 974-1010.

- ✦ Martín De Agar, José Tomás, *Problemas jurídicos de la objeción de conciencia*, în *Scripta Theologica*, vol 27 (2) 1995, pp. 519-543.
- ✦ Navarro-Valls, Rafael & Martínez-Torrón, Javier, *Conflictos entre conciencia y ley. Las objeciones de conciencia*, Madrid, Iustel, 2011.
- ✦ Ratzinger, Joseph, *Libertà e verità*, în „*Studi Cattolici*” 430, dicembre 1996.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, “Religious liberty – a natural human right”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, “Religious Freedom and the Spirit in Which it Should Be Defended”, *Liberty Today – Trends & Attitudes*, Bern, Switzerland, nr.1, 2014 – nr.2, 2015, pp.61-63.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Istoria filosofiei, de la începuturi până la Renaștere*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005.
- ✦ Rousseau, Jean-Jacques, *Contractul social*, București, Editura Gramar, 2016.
- ✦ Rusu, Ieremia, „Human Free Will and Divine Sovereignty : A Biblical Perspective”, in Burcea, Nelu (Ed.), *Jurnalul Libertății de Conștiință : Lucrările Conferinței științifice internaționale Legislație, religie și libertate. O Abordare în contextul globalizării*, Conferință Parlament 22 octombrie 2014, Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2014, pp. 517-531.
- ✦ Tommaso d'Aquino (San), *Summa Theologiae*, I-II, Roma, San Paolo, 31999.
- ✦ Zlate, Mielu, *Fundamentele psihologiei*, Iași, Editura Polirom, 2009.